

Barbara Jamrozowicz
Uniwersytet Jagielloński

QUO VADIS POLSKA EDUKACJO SEKSUALNA?¹

Wprowadzenie

Instytucjonalizacja edukacji seksualnej² w Polsce nieodmiennie łączy się ze antynomiami wśród podmiotów i instytucji, które czują się odpowiedzialne za jego kształt. Szczególnym obiektem ich zainteresowania staje się nie tyle edukowanie dzieci i młodzieży w środowiskach rodzinnych czy rówieśniczych, co formalna edukacja wprowadzana w życie w szkole. Konstytuowaniu się przedmiotu szkolnego: *Wychowanie do życia w rodzinie* jak żadnemu innemu przedmiotowi objętemu szkolnym programem kształcenia towarzyszyło żywe zainteresowanie ze strony polityków różnych opcji. Można wręcz przyjąć, iż zajęcia te stanowiły i niezmiennie stanowią swoisty element w dyskursie władzy³. W jego ramach włącza się w program szkół różnych szczebli działania na rzecz wytworzenia w uczniach określonego podejścia do seksualności. W efekcie tego typu zabiegów edukacja seksualna ma skutecznie przyczynić się do powstania pożądanych społecznie skutków w dziedzinie

¹ Tekst artykułu zawiera niektóre wnioski z niepublikowanej rozprawy doktorskiej: *Modele wychowania seksualnego w szkole gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej* napisanej pod kierunkiem dr hab. Z. J. Danilewskiej i obronionej w październiku 2016 roku w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

² W niniejszym tekście pojęcie to zostanie potraktowane jako neutralna nazwa własna. Mam jednak świadomość, że w zależności od dysponentów określonego dyskursu *edukacja seksualna* bywa niekiedy traktowana bądź jako opcja laicko-permisywna i „techniczno-instruktażowa”, której przypisuje się: ukierunkowanie na rozpatrywanie życia ludzkiego w kategoriach: „tu i teraz” w trosce o jego wygodę czy przyjemność oraz przyzwala się na swobodne zachowania seksualne przy dążeniu do zniwelowania ich konsekwencji (zob. m.in.: U. Dudziak, *Seksualność a polityka od socjalizmu do liberalizmu*, Toruń 2002; W. Fijałkowski, *Rodzicielstwo w zgodzie z naturą. Ekologiczne spojrzenie na płciowość*, Poznań 1999; M. Chomczyńska – Miliszkievicz, *Modele szkolnej edukacji seksualnej*, „Kwartalnik pedagogiczny” nr 3 – 4/1996; Z. Izdebski, *Edukacja seksualna* [w:] (red.), *Seks po polsku*, Z. Izdebski, A. Ostrowska (red.), Warszawa 2006; Z. Izdebski, *Seksualność Polaków na początku XXI wieku. Studium badawcze*, Kraków 2012.

³ M. Foucault M., *Historia seksualności*, Warszawa 1995; J. Kochanowski, *Seksualność w dyskursie politycznym*, Warszawa 2008; A. Ostolski, *Dyskurs u władzy. Filozofia polityczna Michela Foucaulta*, [w:] „Etyka” nr 36 / 2003; E. Nowakowska, *Swawole w szkole* [w:] „Polityka” nr 4/1997; H. Ostrowicka, *Kategoria dyskursu w języku i badaniach edukacyjnych – w poszukiwaniu osobliwości pedagogicznie zorientowanej analizy dyskursu* [w:] „Forum Oświatowe” nr 2 (52) / 2014.

pliciowości. Potraktowaniu tych dwóch obszarów w kategorii „naczynia połączonego” towarzyszy w tym artykule pojawienie się specyficznego obszaru analiz. Jego wyodrębnieniu służyło wyłonienie charakterystyk polityki społeczno - demograficznej oraz poddanie analitom treści podstaw programowych zajęć: „Wychowanie do życia w rodzinie” obowiązujących w szkole gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej⁴ w okresie pomiędzy 1999 a 2014 rokiem. Przyjęłam, że podstawa programowa nie tylko pełni funkcję tekstu określającego zakres tematów, które powinny znaleźć się w podręczniku, ale stanowi swego rodzaju odzwierciedlenie przekonań dominujących grup społecznych na kwestie społeczno - demograficzne. Na potrzeby pracy doktorskiej teksty podstawy programowej zostały potraktowane jako jeden z *kontekstów dyskursywnych* dla konstrukcji modeli wychowania seksualnego, co łączyło się krytycznym ich „odczytaniem”. W niniejszym tekście wraz z tą ostatnią praktyką celem stało się przede wszystkim prześledzenie tendencji obecnych w polityce społeczno – demograficznej przenikających do podstawy programowej, a dalej również rekonstrukcja jej znaczeń. Analizy te stanowiły wynik inspiracji propozycją badawczą Normana Fairclougha⁵, mieszczącą się w polu badań odnoszących się do języka (w) edukacji⁶. Podjęte rozważania stały się podstawą do formułowania wniosków na temat teraźniejszości i przyszłości szkolnej edukacji seksualnej.

Społeczno – demograficzny kontekst konstruowania założeń dla edukacji seksualnej

Analizując determinanty określonego podejścia do zajęć: *Wychowanie do życia w rodzinie* można zwrócić uwagę na specyfikę sytuacji polityczno – demograficznej towarzyszącej konstruowaniu założeń dla edukacji seksualnej okresu ostatniego kilkunastolecia. Na początek należy jednak zauważyć, że przeobrażenia, które miały miejsce w Polsce potransformacyjnej wyrażały się przede wszystkim w częstym opóźnieniu czasu zawarcia związku małżeńskiego czy decyzji o urodzeniu dziecka, zmniejszeniu dzietności, a dalej zmianach modelu rodziny i struktury gospodarstw domowych⁷. W tym okresie Polska znalazła się

⁴ Wybór ten stanowi konsekwencję dostrzeżenia specyfiki społecznego pozycjonowania młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej ze względu na „posiadaną” przez nich seksualność. Przyjęłam, że zachowania seksualne młodzieży są najczęściej wyjaśniane bądź w kontekście specyfiki „wewnętrznych” procesów psychologicznych i biologicznych (zob. np.: M. Przetacznik- Gierowska, Z. Włodarski, *Psychologia wychowawcza*, t. 2, Warszawa 1998) albo w odniesieniu do mechanizmów socjalizacji przebiegających „na zewnątrz” jednostki (zob. m.in.: I. Chmura – Rutkowska, *Przemoc równieźnicza w gimnazjum a pleć. Kontekst społeczno – kulturowy* [w:] „Forum Oświatowe” 1 (46) 2012; A. Ilendo – Milewska, *Dysfunkcjonalność uczniów gimnazjum*, Warszawa 2009). Skutkiem tego może się stać traktowanie młodych ludzi jako „obiektów” na które oddziałują czynniki pozostające poza ich dostateczną „kontrolą” (por. F. Beals, *Reading Between the Lines: Representations and Constructions of Youth and Crime in Aotearoa/New Zealand*, Saarbrücken, Germany 2008). Taka konstrukcja młodzieżowej seksualności niesie za sobą „wymóg” podjęcia działań *normalizacyjnych* ujawniających się również w toku szkolnej edukacji seksualnej.

⁵ N. Fairclough, *Language and Power*, London 1989; N. Fairclough, *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*, London 2003.

⁶ zob. E. Zamojska, „Murzynek Bambo wiecznie żywy!” *Rzeczywistość politycznej poprawności w podręcznikach szkolnych* [w:] „Przegląd pedagogiczny” nr 2 2012.

⁷ T. Rapley, *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, Warszawa 2010.

⁷ J. Szymańczak, *Zmiany demograficzne* [w:] „Informacja BSE nr 735/ (b.d.) (IP – 925), s. 6.

w obszarze już nie tyle zawężonej zastępowalności pokoleń (a zatem braku prostej zastępowalności pokoleń w skali kraju), ale niskiej liczby urodzeń⁸. Można było wręcz mówić o istnieniu głębokiej *depresji urodzeniowej*⁹, a wraz z nią silnej tendencji spadkowej dotyczącej *przyrostu naturalnego*. Ujemny jego wymiar pierwszy raz ujawniono w okresie ustalania zakresu treści dla interesujących mnie w tym tekście zajęć w polskich szkołach i wprowadzania go do szkół tzn. w latach 1998 i 1999¹⁰. Jak odnotowano, w 1999 roku współczynnik dzietności teoretycznej¹¹ w Polsce obniżył się do 1,37, co przyczyniło się do tego, że Polska znalazła się wśród państw z najniższym wskaźnikiem płodności¹². Podkreślano wówczas, że sytuacja taka w żadnym wypadku nie będzie gwarantować zastępowalności pokoleń¹³. W tym kontekście można mówić nie tylko o zmniejszaniu się liczby urodzeń, ale i o spadku dzietności całkowitej¹⁴. Osobno podkreślano, że drastyczne obniżenie dzietności dotyczy przede wszystkim kobiet poniżej 25 roku życia¹⁵. Przyczyniło się to dalej i do tego, iż od 1999 roku za zauważalne uznano obniżanie się udziału dzieci i młodzieży (0-17 r.ż.) w całej populacji oraz zwiększenie w niej odsetka osób powyżej 65 roku życia¹⁶. Co istotne - od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku wzrastał odsetek urodzeń pozamałżeńskich. Przykładowo zatem w 1998 roku wskaźnik ten wyniósł 11,6%, w poprzedniej dekadzie nie przekraczał 5%¹⁷. W ostatnich latach mieścił się on nawet i między 20-24%. Odsetek ten okazuje się wyższy w miastach - w 2014 r. wynosił prawie 26%, tymczasem na wsi - ponad 20%¹⁸.

⁸ Podkreśla się tu, że zapewnieniu prostej zastępowalności pokoleń miałyby się wiązać z odsetkiem 2,1 dzieci na kobietę (zob. M. Wróbel, *Tendencje zmian współczynników dzietności w miastach 100-tysięcznych i wiejskich w latach 1999-2012* [w:] „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” Nr 223/2015.

www.statsoft.pl/Portals/0/Downloads/Rozpad_malzenstw_i_spoleczna.pdf [stan na dzień 7.09.2015], s. 186; E. Frączczak, J. Balicki, Ch. B. Nam, *Przemiany ludnościowe: fakty - interpretacje - opinie*, Warszawa 2007.

⁹ W. Magdzik, D. Naruszewicz-Lesiuk, M. P. Czarkowski, *Sytuacja demograficzna polski w latach 1950-1998 i prognoza jej rozwoju do 2050 roku* [w:] „Przegląd Epidemiologiczny” 54/2000, s. 215.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Jest ona definiowana jako przeciętna liczba potomstwa, jaką pomiędzy 15 a 49 rokiem życia (traktowanym tu jako okres rozrodczy) wydaje na świat kobieta (zob. P. Szukalski, *Przestrzenne zróżnicowanie dzietności w Polsce* [w:] „Wiadomości Statystyczne” nr 4/2015).

¹² J. Kurkiewicz, *Przemiany zachowań demograficznych społeczeństwa rozwiniętego* [w:] J. Kurkiewicz, B. Podolec (red.), *Společno-ekonomiczne warunkowania procesów ludnościowych i kształtowania się potrzeb*, Kraków 2008, s. 99).

¹³ J. Szymańczak, *Zmiany demograficzne* [w:] „Informacja BSE, dz. cyt.

¹⁴ zob. G. Marciniak, *Przewidywane zmiany dzietności kobiet i ich konsekwencje do roku 2010* [w:] „Wiadomości Statystyczne” 44 (12)/1999, s. 23-30; za: W. Magdzik, D. Naruszewicz-Lesiuk, M. P. Czarkowski, *Sytuacja demograficzna Polski w latach 1950-1998 i prognoza jej rozwoju do 2050 roku* [w:] „Przegląd Epidemiologiczny” 54/2000, s. 209.

¹⁵ zob. J. Szymańczak, *Zmiany demograficzne* [w:] „Informacja BSE, dz. cyt., s. 9.

¹⁶ Tamże, s. 11.

¹⁷ zob. G. Marciniak, *Przewidywane zmiany dzietności kobiet i ich konsekwencje do roku 2010* [w:] „Wiadomości Statystyczne”, dz. cyt., s. 23-30; za: W. Magdzik, D. Naruszewicz-Lesiuk, M. P. Czarkowski, *Sytuacja demograficzna Polski...*, dz. cyt., s. 209.

¹⁸ stat.gov.pl/.../dzieci_w_polsce_w_2014_roku_charakterystyka_demograficzna.pdf [stan na dzień: 23.05.2015].

Jeśli chodzi o liczbę zawieranych małżeństw nie powinno więc dziwić to, że w tym obszarze nastąpiła tendencja spadkowa (zob. wyniki analiz GUS w latach 1999-2014¹⁹). Liczba ta w 1998 roku okazała się niższa o 18% w porównaniu z liczbą małżeństw zawieranych w 1989 roku²⁰. Dodatkowo od początku lat 90. XX wieku można mówić o przewadze liczby małżeństw, które uległy rozwiązaniu nad tymi, które zawarto²¹. W 1999 roku wprowadzono w Polsce procedurę prawnego orzekania separacji. Początkowo cieszyła się ona pewnym „powodzeniem”, jednak od 2006 roku doszło do spadku w tym obszarze. Jeśli chodzi o odsetek rozwodów - w latach 1995-2002 orzekano ok. 40-45 tysięcy rozwodów rocznie, po czym od 2004 roku nastąpił gwałtowny wzrost ich liczby do 72 tysięcy w 2006 roku²².

Jeśli chodzi o sytuację demograficzną za stan pożądany uznaje się prostą zastępowalność pokoleń, jest to rodzaj postulatu stawianego społeczeństwu i władzom publicznym²³. Stan ten łączy się bowiem z osiągnięciem stabilizacji w strukturze ludności z punktu widzenia wieku. Jest to traktowane jako najważniejsza zmienna porządkująca bieg indywidualnego życia oraz rozwój społeczny²⁴. Poszukiwanie przyczyn opisanego wyżej stanu rzeczy może stanowić i stanowi dla analityków obszar nie tyle interesujący, co niejednoznaczny i generujący spory. Wśród przyczyn wyodrębnia się wzrost zatrudnienia kobiet, ich zawodowe zaangażowanie czy niekorzystne warunki bytowe, wysoki współczynnik bezrobocia itp.²⁵. Za nie mniej istotny powód uznaje się pluralizm w obszarze związków partnerskich i powszechność antykoncepcji²⁶. Podkreśla się również, iż do postaw oraz zachowań w odniesieniu do prokreacji przyczyniają się przemiany w systemie wartości²⁷. Opisane zjawiska

¹⁹ Dane dotyczące liczby zawieranych małżeństw w okresie między 1999 a 2014 rokiem można znaleźć na następujących stronach: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Marriages_and_births_in_Poland/pl [stan na dzień: 23.06. 2015]; http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/12/5/1/podstawowe_informacje_o_rozwoju_demograficznym_polski_do_2014.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015]; <http://wszedukacja.pl/content/uploads/2012/04/Rocznik-demograficzny-2010.pdf> [stan na dzień: 23.06. 2015]; http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rs_rocznik_statystyczny_rp_2011.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015]; http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rs_rocznik_demograficzny_2012.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015]; http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rs_rocznik_demograficzny_2013.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015]).

²⁰ zob. G. Marciniak, *Przewidywane zmiany dzietności kobiet i ich konsekwencje do roku 2010* [w:] „Wiadomości Statystyczne”, dz. cyt., s. 23-30; za: W. Magdzik, D. Naruszewicz-Lesiuk, M. P. Czarkowski, *Sytuacja demograficzna Polski...*, dz. cyt., s. 209.

²¹ J. Szymańczak, *Zmiany demograficzne* [w:] „Informacja BSE, dz. cyt, s. 10.

²² www.statsoft.pl/Portals/0/Downloads/Rozpad_malzenstw_i_spoleczna.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015].

²³ stat.gov.pl/download/gfx/.../pl/.../5468/23/.../malzenstwa_i_dzietnosc_w_polsce.pdf [stan na dzień: 21.06. 2015]; M. Lange, *Starzenie się ludności w kontekście zmian w rozrodczości*, „ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS FOLIA OECONOMICA” 2013 / 291.

²⁴ zob. np.: P. Szukalski, *Rozwody we współczesnej Polsce* [w:] „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” nr 10/2011.

²⁵ W. Magdzik, D. Naruszewicz-Lesiuk, M. P. Czarkowski, *Sytuacja demograficzna polski w latach 1950-1998 i prognoza jej rozwoju do 2050 roku* [w:] „Przegląd Epidemiologiczny” 54/2000.

²⁶ M. Duszczyk, A. Fihel, M. Kielkowska, A. Kordasiewicz, A. Radziwinowiczówna, *Analiza kontekstualna i przyczynowa zmian rodziny i dzietności*, Projekt badawczy Ośrodka Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego w ramach programu Narodowego Centrum Nauki „Maestro” (grant nr UMO-2013/08/A/HS4/00602) kierowany przez prof. dr. hab. Marka Okólskiego, Październik 2014.

²⁷ M. Wróbel, *Tendencje zmian współczynników dzietności w miastach 100-tysięcznych i większych w latach 1999-2012* [w:] „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” Nr 223/2015, s. 187; www.statsoft.pl/Portals/0/Downloads/Rozpad_malzenstw_i_spoleczna.pdf [stan na dzień 7.09. 2015].

nie są w dyskursie społecznym jednoznacznie negowane. Również „instrumenty” oddziałujące na poziom dzietności nie stanowią zestawu jednoznacznych wytycznych²⁸. Dla ograniczenia zasięgu niskiej dzietności podejmuje się jednak działania mające *pronatalistyczny* charakter. Te, które są tworzone w ramach polityki ludnościowej mogą się łączyć według A. Gauthier²⁹ z:

1. wprowadzaniem rozbudowanego, uniwersalnego albo selektywnego systemu świadczeń rodzinnych pozwalających na zwiększenie dochodu i/lub jednoczesne zmniejszenie kosztów, które wiążą się z wychowaniem dziecka;

W ślad za tym dopiero w 2016 roku wprowadzono program 500+ w ramach którego przyznaje się pieniądze świadczenia wychowawcze rodzicom lub prawnym opiekunom dziecka / dzieci. Wysokość świadczeń to 500 zł miesięcznie przypadające na drugie oraz kolejne dziecko w rodzinie. Dodatkowo rodziny, które wykażą niskie dochody, mogą otrzymać wsparcie finansowe również dla pierwszego lub jedynego dziecka. Na jednej ze stron firmowanych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej można znaleźć oficjalną informację dotyczącą celu jaki jest zakładany w związku z pojawieniem się tego świadczenia, a jest nim zwiększenie odsetka bardzo niskiej dzietności³⁰.

2. zastosowaniem praktyk mających usprawnić godzenie rodzicielstwa z realizacją innych ról społecznych (tj.: np.: płatne urlopy macierzyńskie czy organizowane i współfinansowane przez podmioty polityki społecznej usługi o charakterze opiekuńczo-wychowawczym);

Należy tu podkreślić, że w polskiej rzeczywistości potransformacyjnej można mówić o zróżnicowanym podejściu do świadczeń i usług wymienionych w tym punkcie. Wśród nich na przestrzeni ostatnich lat wydłużono i uelastyczniono urlopy rodzicielskie, wprowadzając jednak także i ograniczenia w ich dzieleniu³¹.

3. kształtowaniem prorodzinnej i pronatalistycznej świadomości społecznej. W tym przypadku zakłada się, że ludzkie preferencje prokreacyjne są zmienne, co uprawomocnia promocję idei życia w rodzinie i potrzeby bycia rodzicem. Praktyki te łączą się

²⁸ zob. A. Baranowska-Rataj, *Premarital conceptions and their resolution. The decomposition of trends in rural and urban areas in Poland 1985 – 2009* [w:] “ISD Working Paper” nr 10, Warszawa 2012; G. Neyer, *Family Policies and fertility in Europe: Fertility policies at the intersection of gender policies, employment policies and care policies* [w:] MPIDR Working Paper nr 10, 2006; M. Książkowski, B. Rysz-Kowalczyk, C. Żołędowski, *Polityka społeczna w kryzysie*, Warszawa 2009; za: A. Brodziak, A. Wolińska, E. Ziółko, *Próba weryfikacji interdyscyplinarnej hipotezy wyjaśniającej spadek liczby urodzeń* [w:] „Medycyna Środowiskowa - Environmental Medicine” Vol. 15, No. 4/2012.

²⁹ A. Gauthier, *Family policy and population ageing: An examination of the pronatalist effects of family policy* [w:] P. Festy, J.-S. Sardon (dir.), *Hommage à Gérard Calot. Profession: démographe*, Paris 2008.

³⁰ zob. <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/rodzina-500-plus/wyjasniamy-krok-po-kroku/>; <http://www.program500plus.pl/> [stan na dzień: 23.01. 2016].

³¹ <http://kadry.infor.pl/urlopy/wychowawczy/736055,Urlop-wychowawczy-po-zmianach-2016.html>http://grantthornton.pl/wp-content/uploads/2015/12/Purpurowy_informator_GT_no2.pdf [stan na dzień: 23.02. 2017].

także z działaniami na rzecz zwiększania wiedzy potencjalnych matek i ojców o rozwiązania, które zostały omówione w dwóch wcześniejszych punktach. Kluczowym celem działań publicznych w tym przypadku jest promowanie „popytu” na dzieci traktowane jako dobro, które świadczy o powodzeniu jednostki czy o zgodności roli rodzicielskiej z akceptowanym społecznie ideałem udanego, pomyślnego życia.

Zawartość punktu trzeciego wydaje się w szczególności sposób kierunkować działania, które w polskiej rzeczywistości edukacyjnej „zasilają” zajęcia: *Wychowanie do życia w rodzinie* realizowane w polskich szkołach z udziałem uczniów od piątej klasy szkoły podstawowej w wymiarze godzinowym. Zgodnie z treścią obowiązującego w interesującym mnie okresie rozporządzenia³² na realizację zajęć w szkołach publicznych przeznaczano w szkolnym planie nauczania dla uczniów poszczególnych klas po 14 godzin, w tym po 5 godzin z podziałem na grupy dziewcząt i chłopców³³. Zajęcia te uznano za nie podlegające ocenianiu i zalecane, choć nieobowiązkowe. Nieobligatoryjność łączyła się tu z konstytucyjnym prawem rodziców lub prawnych opiekunów niepełnoletniego ucznia do wychowania (niepełnoletnich) dzieci zgodnie z własnymi preferencjami / przekonaniami³⁴. Wiązało się to ze specyficznym usytuowaniem tego przedmiotu w nurcie polskiej polityki edukacyjnej³⁵.

Wychowanie do życia w rodzinie - Jakie jest? Jakie będzie?

W toku analiz szczególną uwagę obdarzyłam charakterystyki polskiej polityki edukacyjnej, w ramach której tworzono zakres treści przewidzianych dla zajęć: *Wychowanie do życia w rodzinie*³⁶. Za kluczowe dla ich konstruowania uznałam rozproszenie w odniesieniu do miejsca, w którym znajduje się zapis fundujący „być” dla tego przedmiotu i wstępnie również dla prezentowanych w jego obrębie treści. Łączyło się to z umiejscowieniem odpowiedniego³⁷ zapisu w *Ustawie z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży*, firmowanej przez resort zdrowia (Ministerstwo Zdrowia) i równoczesnym cedowaniem odpowiedzialności za wcielanie tego zapisu w życie na pracowników resortu oświaty i wychowania (Ministerstwo Edukacji Na-

³² zob. Rozporządzenie MEN z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. Nr 67, poz. 756 ze zm.).

³³ http://www.wdz.edu.pl/index.php?s=prawo_oswiatowe&id=7 [stan na dzień: 15.06. 2015].

³⁴ zob. <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/04FE5E61> [stan na dzień: 23.06. 2012].

³⁵ Tryb uczestnictwa w zajęciach został omówiony w tekście mojego autorstwa: *O możliwościach wspomagania szkolnego wychowania seksualnego (między ugruntowaniem tego, co zastane, a włączeniem tego, co nowe)*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” Vol. 11, 2016, No 1(39).

³⁶ por. E. Wejbert-Wąsiewicz, J. Stanisław (2009) *Sto lat oświaty seksualnej w Polsce. Ideologia i polityka a potrzeby społeczne* [w:] „Kultura i edukacja” nr 2 (71).

³⁷ Mam tu na myśli artykuł 4, zgodnie z którym: 1. [d]o programów nauczania szkolnego wprowadza się wiedzę o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia poczętego oraz metodach i środkach świadomej prokreacji oraz 2. Minister Edukacji Narodowej ustala szczegółowy program nauczania szkolnego, o którym owa w ust. 1.

rodowej). Proces ten można wiązać z próbą wypracowania wspólnego dla tych treści ideologicznego fundamentu, ale można też odczytywać jako działanie skutkujące rozproszeniem odpowiedzialności w odniesieniu do formułowania założeń dla proponowanych oddziaływań czy do późniejszej ich ewaluacji. Dodatkowo mamy tu do czynienia z wykluczeniem z dyskursu publicznego opisu specyfiki współpracy między pracownikami resortu zdrowia i resortu edukacji. Upublicznieniu ulega końcowy efekt tej współpracy – konstrukt znany pod nazwą: *Wychowanie do życia w rodzinie* wraz z zakresem przewidzianych dla nich w podstawie programowej treści czy określoną metodyką. Wyciszeniu ulegają niejasności i napięcia w procesie tworzenia rozwiązań metodycznych i merytorycznych dla interesujących mnie zajęć. Uniewidzialnia się również procedury konstruowania płaszczyzny porozumienia w przypadku kwestii uznanych za drażliwe i narażone na społeczne interwencje.

Odnosząc się w toku analiz do tekstów podstaw programowych dla szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych miałam na myśli zapis obecny w następujących dokumentach:

- w rozporządzeniu w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego z 1999 roku³⁸,
- w rozporządzeniu w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół z 2002³⁹,
- w rozporządzeniu w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół z 2008 roku⁴⁰.

Treści wymienionych wyżej podstaw programowych⁴¹ można postrzegać w kategorii czynnika służącego standaryzacji jakości edukacji w obszarze seksualności. Tworzony w nich zapis był bowiem wyznaczany przez konstrukcje, które na potrzeby tego artykułu zostały ujęte jako dotyczące: procesów rozwojowych, relacji interpersonalnych oraz profi-laktyki.

³⁸ zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego na podstawie art. 22 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 i Nr 106, poz. 496, z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 141, poz. 943 oraz z 1998 r. Nr 117, poz. 759 i Nr 162, poz. 1126).

³⁹ ob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Na podstawie art. 22 ust. 2 pkt 2 lit. a i b ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 i Nr 106, poz. 496, z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 141, poz. 943, z 1998 r. Nr 117, poz. 759 i Nr 162, poz. 1126, z 2000 r. Nr 12, poz. 136, Nr 19, poz. 239, Nr 48, poz. 550, Nr 104, poz. 1104, Nr 120, poz. 1268 i Nr 122, poz. 1320 oraz z 2001 r. Nr 111, poz. 1194 i Nr 144, poz. 1615).

⁴⁰ zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.

⁴¹ Z uwagi na to, że zapisy obecne w rozporządzeniu z 2001 roku nie przyniosły zasadniczych zmian w interesującym mnie obszarze, zostały one w analizach pominięte (zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego, kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół oraz kształcenia w profilach w liceach profilowanych. Na podstawie art. 22 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 i Nr 106, poz. 496, z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 141, poz. 943, z 1998 r. Nr 117, poz. 759 i Nr 162, poz. 1126 oraz z 2000 r. Nr 12, poz. 136, Nr 19, poz. 239, Nr 48, poz. 550, Nr 104, poz. 1104, Nr 120, poz. 1268 i Nr 122, poz. 1320).

- w przypadku procesów rozwojowych można mówić o ukierunkowaniu obecnej w podstawach programowych problematyki na to, co dotyczy procesualnego uzyskiwania statusu dojrzałej jednostki. Hasła składające się na zapis obecny w podstawach programowych można uznać za wyraz konsekwencji w ukazywaniu rozwoju seksualnego jako etapowego. Zadania przypisywane poszczególnym etapom można uznać za jednoznaczne i w zasadzie bezalternatywne;
- jeśli chodzi o relacje interpersonalne, to w przypadku pozbawienia ich seksualnego pierwiastka są one ujmowane w szerokiej perspektywie. Jeżeli miałyby one jednak charakter seksualny, to również w zasadzie *implicite* małżeński i otwarty na prokreację. Obszary te można uznać za nierozdzielne i nie podatne na negocjację;
- w przypadku profilaktyki można zauważyć jej odniesienie przede wszystkim do kwestii zdrowia prokreacyjnego (reprodukcyjnego). W obecnych w podstawach programowych zapisach nie czyni się wysiłku na rzecz wprowadzania rozróżnień i powiązań między zdrowiem seksualnym oraz reprodukcyjnym.

Tak oto zajęcia dla których podstawą stały się omówione wyżej treści miały przyczynić się do kształtowania i wzmocnienia postawy szacunku w odniesieniu do siebie oraz drugiego człowieka i zwiększać zasób wiedzy dotyczącej funkcjonowania organizmu, metod planowania rodziny oraz środków antykoncepcyjnych czy norm seksualnych. Miały również sprzyjać niezakłóconemu rozwojowi psychoseksualnemu, zwiększaniu poziomu odpowiedzialności w przeżywaniu własnej płciowości oraz przygotowywać do założenia rodziny. Zajęcia te w zamyśle skłaniałyby uczniów do refleksyjnej postawy w odniesieniu do jednostki ludzkiej, jej natury, sfery moralności i różnych sytuacji życiowych. Konsekwencją tego miałyby się stać branie przez uczniów odpowiedzialności za słowa i czyny, także w kwestii nieplanowanej ciąży oraz chorób, które są przenoszone drogą seksualną⁴².

Treści podstawy programowej można uznać za konstruowane z użyciem pozornie uniwersalnego języka *personalizmu chrześcijańskiego*. Seksualność nie funkcjonuje tu jako twór samodzielny i jest ujmowana w kontekście *integralności*. *Integralność* dotyczy wizji osoby ludzkiej i wizji jej seksualności uznanej za wartość wewnątrzsobową i relacyjną. Aktywność seksualna wiąże się więc konsekwentnie z realizacją funkcji: wyrażania miłości, budowania więzi oraz rodzicielstwa. Takie ujęcie aktywności seksualnej okazuje się spójne z interpretacjami płciowości obecnymi w posynodalnej adhortacji papieża Jana Pawła II. Adhortacja ta dotyczy zadań rodziny chrześcijańskiej we współczesności⁴³. Promowane z udziałem tego tekstu integralne postrzeganie płciowości ma w zamyśle uzdalniać człowieka do przeżywania pełnej (tu: małżeńskiej) relacji seksualnej⁴⁴ otwartej na przeżywanie macierzyństwa i ojcostwa. Ujęcia seksualności można uznać za jednoznacznie personalistyczne. Umieszczanie kategorii seksualności w sąsiedztwie innych zagadnień daje możli-

⁴² <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/04FE5E61> [stan na dzień: 23.06. 2015]

⁴³ zob. *Familiaris consortio. Ojca Świętego Jana Pawła II do Biskupów Kapłanów i Wiernych Całego Kościoła Katolickiego o Zadaniach Rodziny Chrześcijańskiej w Świecie Współczesnym*, Watykan 1981.

⁴⁴ por. A. Marcol, *Etyka życia seksualnego*, Warszawa 1995.

wość jej kontekstualizacji i tworzenia możliwości szerokiej interpretacji. Ta wieloperspektywiczność okazuje się jednak pozorna i jako taka jest w każdej wersji podstawy programowej potwierdzana przez władze oświatowe,

Zapowiadane pod koniec 2016 roku zmiany w zapisie podstawy programowej nie przyniosły w zasadzie żadnej rewolucji. Jej kształt⁴⁵ wydaje się stanowić krok w kierunku standaryzacji fundamentu moralnego dla wychowania seksualnego w szkole. Wiąże się to z trwałą obecnością wskazanej wyżej problematyki i nieobecnością innej dotyczącej m.in.: kwestii LGBTQ czy przemocy ze względu na płeć. Zgodnie z oficjalnie artykułowanymi w dyskursie publicznym komunikatami⁴⁶, treści szkolnej edukacji seksualnej miałyby w interesującym mnie okresie wychodzić naprzeciw poprawie alarmujących danych⁴⁷ – wśród nich także tych dotyczących ciąży u młodocianych⁴⁸. Za sugerujące cele działań edukacyjnych i je podtrzymujące można uznać również wyniki ekspertyz w ramach których „potwierdza” się zależność między istniejącymi rozwiązaniami w obszarze szkolnego wychowania seksualnego a sytuacją epidemiologiczną odnoszącą się do chorób przenoszonych drogą płciową i HIV/AIDS. Wyniki ekspertyz wskazujących na potrzebę wprowadzania określonych rozwiązań w zakresie wychowania seksualnego. Wśród nich istnieją takie, zgodnie z którymi Polska na tle innych europejskich krajów „wypada” najlepiej jeśli chodzi o liczbę ciąży nastolatek, zakażeń wirusem HIV i średnią wieku inicjacji seksualnej⁴⁹. W kontekście wyników „osiąganych” w innych państwach sytuacja ta miałaby się rzekomo przedstawiać optymistycznie⁵⁰. Na podstawie m.in.: wyników badań Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) Study można przyjąć, że częstotliwość urodzeń pozamałżeńskich czy pojawiania się ryzykownej aktywności seksualnej (przedwczesnej inicjacji seksualnej, przerywania ciąży) u polskich nastolatków jest mniejsza niż pośród ich rówieśników w krajach, w których istnieją różnice w programach edukacji seksualnej⁵¹.

Tymczasem dane, które pochodzą z innych źródeł podważają tego rodzaju zależności. Przykładowo zatem w raporcie: *Wpływ edukacji seksualnej na zachowanie seksualne młodzieży* (Grunseit & Kippax WHO/GPA, Genewa 1993) autorzy ukazują szersze tło i szereg odniesień dla efektów „określonej” edukacji seksualnej. Podobnie rzecz ma się w przypadku:

⁴⁵ <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/podstawa-programowa-wychowanie-do-zycia-w-rodzynie-klasy-iv-viii.pdf> [stan na dzień: 23.03. 2017].

⁴⁶ <http://www.stowarzyszeniefidestratio.pl/Presentations0/16.11-Edukacja.pdf> [stan na dzień: 23.09. 2016]; <http://www.miesiecznik.znak.com.pl/6822012ankietajak-uczyc-o-seksualnosci/> [stan na dzień: 23.06. 2016].

⁴⁷ zob. http://www.hli.org.pl/pl/wd/konferencja-zdrowieprokreacyjnienastolatkow/Strzalkowska_Alina/htm [stan na dzień: 23.06. 2015].

⁴⁸ Tak oto bowiem odniesieniu do interesującego w tym artykule obszaru dziecięcej i młodzieżowej seksualności, która jest poddawana działaniom edukacyjnym, można zauważyć, iż wzrostowi ulega także wskaźnik ciąży i urodzeń u młodocianych (zob. m.in.: P. Szukalski, *Rozwody we współczesnej Polsce* [w:] „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” nr 10/2011).

⁴⁹ zob. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> [stan na dzień: 23.06. 2015].

⁵⁰ <http://www.pro-life.pl/wp-content/uploads/2015/10/w-polskiej-oswiacie-dobre-wychowanie-seksualne.pdf> [stan na dzień: 23.06. 2015].

⁵¹ C. Currie et al. (eds.), *Social Determinants of Health and Well-being among Young People. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) Study: International Report from the 2009/2010 Survey, Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2012 (Health Policy for Children and Adolescents, No. 6, s. 174; http://www.psychologia.net.pl/artykul.php?level=652* [stan na dzień: 23.06. 2015].

Europejskiej strategii dla zdrowia i rozwoju dzieci i młodzieży (WHO 2005)⁵². Przykładowo zatem niewielki odsetek cięż młodych kobiet⁵³ to nie tyle i nie tylko konsekwencja edukacyjnie promowanej „czystości przedmażeńskiej”, opierającej się na abstynencji dającej młodemu człowiekowi poczucie panowania nad sobą⁵⁴. Spadek liczby cięż (i dodatkowo także zakażeń HIV) w odniesieniu do nieletnich może być skutkiem działania szeregu innych indywidualnych, społecznych czy medialnych czynników. W tym kontekście ów niski odsetek nie może być więc uznawany za w prostej linii sukces polskiego wariantu edukacji seksualnej. Poparcie dla aktualnego kształtu szkolnej edukacji seksualnej nie łączy się z uwzględnianiem czynników pośredniczących, które mogą wywoływać tego rodzaju stan rzeczy. Za nieobecne można również uznać statystyczne potwierdzenie zależności pomiędzy realizowanymi w szkołach zajęciami: *Wychowanie do życia w rodzinie*, a wzrostem decyzji o charakterze prokreacyjnym u uczestników tych zajęć.

W tym względzie należy zwrócić uwagę na to, że również niektórzy polscy badacze jako punkt wyjścia dla oddziaływań edukacyjnych uznają zdrowie seksualne zdefiniowane w 1986 roku przez ekspertów z WHO jako: integrację biologicznych, emocjonalnych, intelektualnych i społecznych aspektów życia seksualnego, ważnych dla pozytywnego rozwoju osobowości, miłości, komunikacji⁵⁵. Ze zdrowiem seksualnym wiąże się również kwestie zdrowia reprodukcyjnego oznaczającego, że ludzie mogą prowadzić satysfakcjonujące i bezpieczne życie seksualne oraz że mają zdolność do wydawania na świat potomstwa, jak również swobodę decydowania czy, kiedy i ile chcą mieć dzieci⁵⁶. Wyodrębnienie w dyskursie społecznym zagadnień zdrowia seksualnego znalazło swój wyraz w *Karcie Praw Seksualnych i Reprodukcyjnych Międzynarodowej Federacji Planowania Rodzicielstwa* (IPPT)⁵⁷. Nowe elementy w rozumieniu zdrowia seksualnego wniosła Deklaracja Praw Seksualnych (2002) opracowana przez przedstawicieli Światowej Organizacji Zdrowia⁵⁸. Kładzie się również nacisk na to, by programy edukacyjne poświęcone seksualności człowieka były zgodne z zasadą równości kobiet i mężczyzn oraz promowały partnerski model relacji między nimi. Ich

⁵² Oba te dokumenty można znaleźć odpowiednio pod linkami: http://ec.europa.eu/health/ph_overview/Documents/strategy_wp_pl.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015]; www.lider.szs.pl/biblioteka/download.php?plik_id=1033&f...1033... [stan na dzień: 23.06. 2015].

⁵³ B. Frankowicz-Gasiul, A. Michalik, A. Czerwińska, M. Zydorek, J. Olszewska, J. Olszewski, *Ciąża młodocianych – problem medyczny i społeczny*, „Studia Medyczne” 2008/11, s. 58.

⁵⁴ por. http://www.hli.org.pl/mp3//konferencja-zdrowie-prokreacyjne-nastolatkow/Strzalkowska_Alina/wyklad.htm [stan na dzień: 23.06. 2015].

⁵⁵ T. Langfeldt, M. Porter, *Sexuality and family planning: report of a consultation and research findings*, Copenhagen 1986.

⁵⁶ zob. Platforma Działania Pekin (1995), biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_95/i-323.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015]; Program Działania Kair (1994), www.federa.org.pl/dokumenty_pdf/.../Zeszyt-Pelnomocniczki.doc [stan na dzień: 23.06. 2015].

⁵⁷ 2000; E. Kasperek, M. Piorunek, *Promocja zdrowia seksualnego w praktyce oświatowej* [w:] L. Gapik, A. Woźniak (red.), *Terapia w seksuologii*, Poznań 2001; za: K. Waszyńska, J. Groth, R. Kowalczyk, *Kontrowersje wokół współczesnej edukacji seksualnej. Teoria i (nie)rzeczywistość*, [w:] „Studia Edukacyjne” nr 24/2013, s. 174.

⁵⁸ zob. <http://kobieta.kph.org.pl/index.php/podrecznik/co-to-jest-zdrowie-seksualne/> [stan na dzień: 23.06. 2015]; zob. Z. Lew-Starowicz, A. Długolecka, *Edukacja seksualna*, Warszawa 2006: 267; K. Waszyńska, J. Groth, R. Kowalczyk, *Kontrowersje wokół współczesnej edukacji seksualnej. Teoria i (nie)rzeczywistość*, [w:] „Studia Edukacyjne” nr 24/2013; 175-176.

podstawą miałyby się stać poszanowanie praw seksualnych oraz praw reprodukcyjnych⁵⁹, a zatem i pełna wiedza na temat fizjologii płodności⁶⁰ czy antykoncepcji⁶¹.

Osobno można zauważyć, że omówione wcześniej założenia (dla) edukacji seksualnej podlegają w dyskursie publicznym wielokrotnym (re)interpretacjom i (re)kontekstualizacjom. Podobnie rzecz ma się w przypadku wdrażanych już efektów decyzji o reformie systemu oświaty (także seksualnych). Za kontrowersyjny uznano w niektórych środowiskach nie tyle pomysł utworzenia grupy ekspertów przygotowujących program i podręczniki do zajęć: *Wychowanie do życia w rodzinie*, co powołanie na jej czele prof. Urszuli Dudziak, uznanej za podtrzymującą dotychczasowy, konserwatywny charakter polskiej edukacji seksualnej⁶².

Podsumowanie

Szkoła może być uznawana za miejsce, gdzie uczniowie (za wiedzą oraz zgodą rodziców) mogą pod okiem nauczycieli przygotowywać się do uczestnictwa w życiu społecznym. Dotyczy to również omawiania kwestii dotyczących płciowości. Tworzenie polityki (dla) wychowania seksualnego nie jest jednak zadaniem nieskomplikowanym. Odwołanie się do niewielkiego odsetka cięż nieletnich czy zakażeń chorobami przenoszonymi drogą płciową przedstawiane w towarzystwie alarmujących statystyk z innych państw europejskich (w których jest realizowany zgoła odmienny model edukacji seksualnej) pozwoliło w niektórych kręgach na wypracowanie „wyższości” naszego polskiego modelu nad innymi. Niemniej niezmiennie jest on narażony na społeczną krytykę. Jak zauważają Mariola Bieńko, Zbigniew Izdebski oraz Krzysztof Wąż, wypowiedzi dyrektorów szkół oraz uczniów umożliwiają sformułowanie postulatu, który odnosi się do konieczności podwyższenia w szkole statusu przedmiotu: *Wychowanie do życia w rodzinie*, równorzędnego traktowania go z innymi zajęciami, zwiększenia jego puli godzin i wprowadzenia ich pełnej obligatoryjności. W tym kontekście można również zalecić m.in.: destereotypizację odnoszoną do tematów, które zasilają treści kształcenia oraz do samej warstwy przekazu językowego. Niezbędne okazuje się nie tylko przygotowanie dla nauczycieli szerokiej oferty doskonalenia zawodo-

⁵⁹ SZANUJ MOJE PRAWA, SZANUJ MOJĄ GODNOŚĆ. MODUŁ 3 – PRAWA SEKSUALNE I REPRODUKCYJNE SĄ PRAWAMI CZŁOWIEKA, Warszawa 2015.

⁶⁰ M. Biskupska, T. J. Niewiadomski, *Wiedza na temat fizjologii płodności – obszar niezagospodarowany przez sektor edukacji i sektor ochrony zdrowia*, „Nowiny Lekarskie” 2011, 80.

⁶¹ E. Wejbert-Wąsiewicz, *Antykoncepcja jako tabu. O nieważności tego, co ważne*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” Tom 18, numer 4(72).

⁶² <http://wyborcza.pl/7,75398,20916600,nowa-ekspertka-men-od-wychowania-do-zycia-w-rodzinie-antykoncepcja.html> [stan na dzień: 23.06. 2015]; <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1684598,1,radiomaryjna-specjalistka-od-wychowania-do-zycia-w-rodzinie.read> [stan na dzień: 23.06. 2015].

wego, ale i otwartość na współpracę ze specjalistami zewnętrznymi oddziałującymi na merytoryczny i formalny poziom analizowanych zajęć w szkole⁶³. Wydaje się jednak, że aktualnie obserwowane przeobrażenia mają niewiele wspólnego z proponowanymi przez wymienionych autorów zaleceniami tworzącymi przestrzeń dla negocjacji często trudnych kwestii związanych z płcią i seksualnością.

⁶³ M. Bieńko, Z. Izdebski, K. Wąż, *Realizacja zajęć wychowanie do życia w rodzinie w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych. Perspektywa uczniów i dyrektorów szkół. Projekt „Kontrola realizacji prawa młodzieży do edukacji seksualnej”*. REKOMENDACJE., Warszawa 2016, s. 3-6.

Bibliografia

- Baranowska-Rataj A., *Premarital conceptions and their resolution. The decomposition of trends in rural and urban areas in Poland 1985 – 2009* [w:] "ISD Working Paper" nr 10, Warszawa 2012.
- Beals F., *Reading Between the Lines: Representations and Constructions of Youth and Crime in Aotearoa/New Zealand*, Saarbrücken, Germany 2008.
- Bieńko M., Izdebski Z., Wąż K., *Realizacja zajęć wychowanie do życia w rodzinie w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych. Perspektywa uczniów i dyrektorów szkół. Projekt "Kontrola realizacji prawa młodzieży do edukacji seksualnej". REKOMENDACJE*, Warszawa 2016, s. 3-6.
- Biskupska M., Niewiadomski T. J., *Wiedza na temat fizjologii płodności – obszar niezagospodarowany przez sektor edukacji i sektor ochrony zdrowia*, „Nowiny Lekarskie” 2011, 80.
- Brodziak A., Wolińska A., Ziółko E., *Próba weryfikacji interdyscyplinarnej hipotezy wyjaśniającej spadek liczby urodzeń* [w:] „Medycyna Środowiskowa - Environmental Medicine” Vol. 15, No. 4/2012.
- Chmura – Rutkowska I., *Przemoc rówieśnicza w gimnazjum a płęć. Kontekst społeczno – kulturowy* [w:] „Forum Oświatowe” 1 (46) 2012; A. Hendo – Milewska, *Dysfunkcjonalność uczniów gimnazjum*, Warszawa 2009.
- Chomczyńska – Miliszkiewicz M., *Modele szkolnej edukacji seksualnej*, „Kwartalnik pedagogiczny” nr 3 – 4/1996.
- Currie C. et al. (eds.), *Social Determinants of Health and Well-being among Young People. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) Study: International Report from the 2009/2010 Survey, Copenhagen*.
- Dominiak Ł., *Problematyka seksualności w filozofii politycznej Michela Foucaulta* [w:] „Dialogi polityczne” nr 8/2007.
- Dudziak U., *Seksualność a polityka od socjalizmu do liberalizmu*, Toruń 2002; *Familiaris consortio. Ojca Świętego Jana Pawła II do Biskupów Kapłanów i Wiernych Cąłego Kościoła Katolickiego o Zadaniach Rodziny Chrześcijańskiej w Świecie Współczesnym*, Watykan 1981.
- Fijałkowski W., *Rodzicielstwo w zgodzie z naturą. Ekologiczne spojrzenie na płciowość*, Poznań 1999.
- Foucault M., *Historia seksualności*, Warszawa 1995.
- Frankowicz-Gasiul B., Michalik A., Czerwińska A., Zydorek M., Olszewska J., Olszewski J., *Ciąża młodocianych – problem medyczny i społeczny*, „Studia Medyczne” 2008/11, s. 58.
- Frątczak E., Balicki J., Nam Ch.B., *Przemiany ludnościowe: fakty – interpretacje – opinie*, Warszawa 2007.

- Gauthier A., *Family policy and population ageing: An examination of the pronatalist effects of family policy* [w:] P. Festy, J.-S. Sardon (dir.), *Hommage à Gérard Calot. Profession: démographe*, Paris 2008.
- http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Marriages_and_births_in_Poland/pl [stan na dzień: 23.06. 2015]; http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/12/5/1/podstawowe_informacje_o_rozwoju_demograficznym_polski_do_2014.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015]; <http://wszedukacja.pl/content/uploads/2012/04/Rocznik-demograficzny-2010.pdf> [stan na dzień: 23.06. 2015]; http://stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/rs_rocznik_statystyczny_rp_2011.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015], http://stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/rs_rocznik_demograficzny_2012.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015]; http://stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/rs_rocznik_demograficzny_2013.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015].
- www.statsoft.pl/Portals/0/Downloads/Rozpad_malzenstw_i_spoleczna.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015].
- stat.gov.pl/download/gfx/.../pl/.../5468/23/.../malzenstwa_i_dzietnosc_w_polsce.pdf [stan na dzień: 21.06. 2015].
- stat.gov.pl/.../dzieci_w_polsce_w_2014_roku_charakterystyka_demograficzna.pdf [stan na dzień: 23.05. 2015].
- <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/rodzina-500-plus/wyjasniamy-krok-po-kroku/>; <http://www.program500plus.pl/> [stan na dzień: 23.01. 2016].
- <http://kadry.infor.pl/urlopy/wychowawczy/736055,Urlop-wychowawczy-po-zmianach-2016.html>http://grantthornton.pl/wp-content/uploads/2015/12/Purpurowy_informator_GT_no2.pdf [stan na dzień: 23.02. 2017].
- <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/04FE5E61> [stan na dzień: 23.06. 2012].
- http://www.wdz.edu.pl/index.php?s=prawo_oswiatowe&id=7 [stan na dzień: 23.06. 2015]
- <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/podstawa-programowa-wychowanie-dozycia-w-rodzynie-klasy-iv-viii.pdf> [stan na dzień: 23.03. 2017].
- <http://www.stowarzyszeniefidesratio.pl/Presentations0/16.11-Edukacja.pdf> [stan na dzień: 23.09. 2016]; <http://www.miesiecznik.znak.com.pl/6822012ankietajak-uczycio-seksualnosci/> [stan na dzień: 23.06. 2016].
- http://www.hli.org.pl/pl/wd/konferencja-zdrowieprokreacyjnienastolatkow/Strzalkowska_Alina/htm [stan na dzień: 23.06. 2015].
- zob. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> [stan na dzień: 23.06. 2015].
- <http://www.pro-life.pl/wp-content/uploads/2015/10/w-polskiej-oswiacie-dobre-wychowanie-seksualne.pdf> [stan na dzień: 23.06. 2015].
- <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=652> [stan na dzień: 23.06. 2015].
- http://ec.europa.eu/health/ph_overview/Documents/strategy_wp_pl.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015]; www.lider.szs.pl/biblioteka/download.php?plik_id=1033&f...1033... [stan na dzień: 23.06. 2015].
- Platforma Działania Pekin (1995), biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_95/i-323.pdf [stan na dzień: 23.06. 2015].

- Program Działania Kair (1994), www.federa.org.pl/dokumenty_pdf/.../Zeszyt-Pelnomocniczki.doc [stan na dzień: 23.06. 2015].
- <http://kobieta.kph.org.pl/index.php/podrecznik/co-to-jest-zdrowie-seksualne/> [stan na dzień: 23.06. 2015].
- <http://wyborcza.pl/7,75398,20916600,nowa-ekspertka-men-od-wychowania-do-zycia-w-rodzynie-antykoncepcja.html> [stan na dzień: 23.06. 2015].
- <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1684598,1,radiomaryjna-specjalistka-od-wychowania-do-zycia-w-rodzynie.read> [stan na dzień: 23.06. 2015]
- Izdebski Z., Edukacja seksualna [w:] (red.), Seks po polsku, Z. Izdebski, A. Ostrowska (red.), Warszawa 2006.
- Izdebski Z., Seksualność Polaków na początku XXI wieku. Studium badawcze., Kraków 2012.
- Kasperek E., Piorunek M., Promocja zdrowia seksualnego w praktyce oświatowej [w:] L. Gapik, A. Woźniak (red.), Terapia w seksuologii, Poznań 2001.
- Kochanowski J., Seksualność w dyskursie politycznym, Warszawa 2008.
- Księżopolski M., Rysz-Kowalczyk B., Żołędowski C., Polityka społeczna w kryzysie, Warszawa 2009.
- Kurkiewicz J., Przemiany zachowań demograficznych społeczeństwa rozwiniętego [w:] J. Kurkiewicz, B. Podolec (red.), Społeczno-ekonomiczne warunki procesów ludnościowych i kształtowania się potrzeb, Kraków 2008.
- Lange M., Starzenie się ludności w kontekście zmian w rozrodczości, „ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS FOLIA OECONOMICA” 2013/291.
- Langfeldt T, Porter M., Sexuality and family planning: report of a consultation and research findings, Copenhagen 1986.
- Lew-Starowicz Z., Długołęcka A., Edukacja seksualna, Warszawa 2006.
- M. Duszczyk, A. Fihel, M. Kiełkowska, A. Kordasiewicz, A. Radziwinowiczówna, Analiza kontekstualna i przyczynowa zmian rodziny i dzietności, Projekt badawczy Ośrodka Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego w ramach programu Narodowego Centrum Nauki „Maestro” (grant nr UMO-2013/08/A/HS4/00602) kierowany przez prof. dr. hab. Marka Okólskiego, Październik 2014.
- Magdzik W., Naruszewicz-Lesiuk D., Czarkowski M.P. Sytuacja demograficzna polski w latach 1950-1998 i prognoza jej rozwoju do 2050 roku [w:] „Przegląd Epidemiologiczny” 54/2000.
- Marciniak G., Przewidywane zmiany dzietności kobiet i ich konsekwencje do roku 2010 [w:] „Wiadomości Statystyczne” 44 (12)/1999.
- Marcol A., Etyka życia seksualnego, Warszawa 1995.
- Neyer G., Family Policies and fertility in Europe: Fertility policeat the intersection of gender policies, employment policies and care policies [w:] MPIDR Working Paper nr 10, 2006.
- Nowakowska E., Swawole w szkole [w:] „Polityka” nr 4/1997.
- Ostolski A., Dyskurs u władzy. Filozofia polityczna Michela Foucaulta, [w:] „Etyka” nr 36 / 2003.

- Ostrowicka H., *Kategoria dyskursu w języku i badaniach edukacyjnych – w poszukiwaniu osobliwości pedagogicznie zorientowanej analizy dyskursu* [w:] „Forum Oświatowe” nr 2 (52)/ 2014.
- Przetacznik- Gierowska M., Włodarski Z., *Psychologia wychowawcza*, t. 2, Warszawa 1998.
- Rapley T., *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, Warszawa 2010.
- Rozporządzenie MEN z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. Nr 67, poz. 756 ze zm.), <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19990670756> [stan na dzień 23.09. 2015].
- Smoter B., *O możliwościach wspomagania szkolnego wychowania seksualnego (między ugruntowaniem tego, co zastane, a włączeniem tego, co nowe)*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” Vol. 11, 2016, No 1(39).
- SZANUJ MOJE PRAWA, SZANUJ MOJĄ GODNOŚĆ. MODUŁ 3 – PRAWA SEKSUALNE I REPRODUKCYJNE SĄ PRAWAMI CZŁOWIEKA (2015), Warszawa: Amnesty International.
- Szukalski P., *Przestrzenne zróżnicowanie dzietności w Polsce* [w:] „Wiadomości Statystyczne” nr 4/2015.
- Szukalski P., *Rozwody we współczesnej Polsce* [w:] „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” nr 10/2011.
- Szymańczak J., *Zmiany demograficzne* [w:] „Informacja BSE nr 735/ (b.d.) (IP – 925).
- Waszyńska K., Groth J., Kowalczyk R., *Kontrowersje wokół współczesnej edukacji seksualnej. Teoria i (nie)rzeczywistość.*, [w:] „Studia Edukacyjne” nr 24/2013.
- Wejbert-Wąsiewicz E., *Antykoncepcja jako tabu. O nieważności tego, co ważne, „Terazniejszość – Człowiek – Edukacja” Tom 18, numer 4 (72).*
- Wejbert-Wąsiewicz E., Stanisław J., *Sto lat oświaty seksualnej w Polsce. Ideologia i polityka a potrzeby społeczne* [w:] „Kultura i edukacja” nr 2 (71) /2009;
- WHO Regional Office for Europe, 2012 (*Health Policy for Children and Adolescents*, No. 6, s. 174; <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=652> [stan na dzień 21.09. 2015].
- Wróbel M., *Tendencje zmian współczynników dzietności w miastach 100-tysięcznych i większych w latach 1999-2012* [w:] „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” Nr 223/2015.
- Zamojska E., *„Murzynek Bambo wiecznie żywy!” Rzeczywistość politycznej poprawności w podręcznikach szkolnych* [w:] „Przegląd pedagogiczny” nr 2 2012.
- Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. 1993 nr 17 poz. 78).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego na podstawie art. 22 ust. 2 pkt 2 ustawy

z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U z 1996 r. Nr 67, poz. 329 i Nr 106, poz. 496, z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 141, poz. 943 oraz z 1998 r. Nr 117, poz. 759 i Nr 162, poz. 1126).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Na podstawie art. 22 ust. 2 pkt 2 lit. a i b ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 i Nr 106, poz. 496, z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 141, poz. 943, z 1998 r. Nr 117, poz. 759 i Nr 162, poz. 1126, z 2000 r. Nr 12, poz. 136, Nr 19, poz. 239, Nr 48, poz. 550, Nr 104, poz. 1104, Nr 120, poz. 1268 i Nr 122, poz. 1320 oraz z 2001 r. Nr 111, poz. 1194 i Nr 144, poz. 1615).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego, kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół oraz kształcenia w profilach w liceach profilowanych. Na podstawie art. 22 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 i Nr 106, poz. 496, z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 141, poz. 943, z 1998 r. Nr 117, poz. 759 i Nr 162, poz. 1126 oraz z 2000 r. Nr 12, poz. 136, Nr 19, poz. 239, Nr 48, poz. 550, Nr 104, poz. 1104, Nr 120, poz. 1268 i Nr 122, poz. 1320).

Barbara Jamrozowicz

Quo Vadis polska edukacja seksualna?

Instytucjonalizacja edukacji seksualnej w Polsce oraz konstytuowanie się treści dla zajęć: *Wychowanie do życia w rodzinie* to procesy, którym na przestrzeni ostatnich lat towarzyszyło żywe zainteresowanie ze strony polityków różnych opcji. Oba procesy stanowiły swoisty element dyskursu władzy, którego częścią stały się dążenia do wytworzenia w uczniach „określonego” podejścia do seksualności, a wraz z nim pożądaných społecznie skutków „w dziedzinie płciowości”. Potraktowaniu tych dwóch obszarów w kategorii „naczynia połączonego” towarzyszy w tym artykule pojawienie się specyficznego obszaru analiz. Jego wyodrębnieniu służyło opisanie charakterystyk polityki społeczno - demograficznej oraz poddanie analizom treści podstaw programowych zajęć: *Wychowanie do życia* obowiązujących w szkole gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej w okresie pomiędzy 1999 a 2014 rokiem. Przyjęłam, że podstawa programowa nie tylko pełni funkcję tekstu określającego zakres problematyki, która powinna się znaleźć w podręczniku, ale także odzwierciedla przekonania dominujących grup społecznych na kwestie społeczno - demograficzne. Celem podjętych rozważań stało się więc prześledzenie tendencji obecnych w polityce społeczno – demograficznej i przenikających do podstawy programowej, a dalej też rekonstrukcja jej znaczeń. Analizy te stanowiły wynik inspiracji propozycją badawczą Normana Fairclougha, mieszczącą się w polu badań odnoszących się do języka (w) edukacji. Podjęte rozważania stały się podstawą do formułowania wniosków odnoszących się do teraźniejszości i przyszłości szkolnej edukacji seksualnej.

Słowa kluczowe: edukacja seksualna, polityka społeczno – demograficzna, podstawa programowa.

Quo vads, sex education in Poland?

Institutionalization of sex education in Poland and the constitution of content for classes: *Family life education* are processes which have been accompanied by a keen interest from politicians of various options over recent years. Both processes constituted a specific element of the discourse of power, part of which became the striving to create in students a "specific" approach to sexuality, and with it the socially desirable effects "in the field of sexuality". The treatment of these two areas in the category of "connected vessels" is accompanied by the appearance of a specific area of analysis in this article. Its separation was used to describe the characteristics of socio-demographic policy and to subject the content of the core curriculum to analyzes: *Family life education* in junior high and high school in the period between 1999 and 2014. I assumed that the core curriculum not only serves as a text defining the scope of the problem, which should be included in the textbook, but also reflects the beliefs of the dominant social groups on socio-demographic issues. Therefore, the aim of the undertaken considerations is to follow the tendencies present in socio-demographic policy and penetrate to the core curriculum, and also to reconstruct its meanings. These analyzes were the result of inspiration from the research proposal of Norman Fairclough, falling into the field of research relating to language (in) education. The considerations undertaken became the basis for formulating conclusions referring to the present and the future of school sex education.

Keywords: sex education, socio – demographic policy, core curriculum.

Translated by Barbara Jamrozowicz